

DEVELOPMENT OF THE IMPRESSIVE ACTIVITY OF CHILDREN WITH MISCELLANEOUS EQUALITY

Dimitar I. Balkanski

ABSTRACT: The article reviews the development of the pictorial activity of mentally retarded children during training and, in most general terms, identifies the main trends of the changes. The development of pictorial activity in these children follows the same approach to an ever more adequate reflection of reality as well as normal children. But this becomes much more difficult, slower than the latter, and does not reach the same level.

There are also some specific and alternative methods of art education for the development of pictorial activities of mentally retarded children.

KEYWORDS: children with mental retardation, pictorial activity

Изследването е финансирано по вътрешноуниверситетски проект № РД-08-132/07.02.2018 г. на Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“.

Изобразителната дейност е закономерно явление в детското развитие, което е свързано със степента на формиране на познавателни процеси, емоционална отзивчивост и творческа активност у детето при усвояването на заобикалящата го действителност. Нейното главно предназначение е децата да усвояват умения за рисуване, апликиране, моделиране, да се създаде у тях интерес към различните материали и технически похвати за изобразяване. Подрастващите трябва свободно, без затруднения, да реагират на всичко, което им прави впечатление в околната действителност, да задоволяват потребността си от общуване със света.

В методическата и педагогическата литература у нас, свързана с обучението на деца с умствена изостаналост, почти липсват задълбочени изследвания относно развитието на изобразителната им дейност. Понастоящем не се използват достатъчно възможностите на тази творческа дейност, която има огромно значение за корекционните, познавателните и образователните процеси при тази категория деца.

Умствено изостаналите деца обикновено до постъпване в училище не овладяват елементарното рисуване поради общото недоразвиване на висшите психични функции, моториката (особено сложните движения на китките и пръстите на ръцете) и недостатъчно взаимодействие на анализаторите. Затова в пропедевтичния период особено внимание се отделя на изграждането на специални двигателни навици, на развитието на зрително-двигателната координация, на анализа на формата и цвета на обектите, на тяхното словесно обозначаване. През този период се развива работоспособността, целенасочеността на графичните действия, вниманието и наблюдателността на подрастващите.

При децата с умствена изостаналост изобразителната дейност не възниква и не се развива без специално обучение. Благодарение на обучението тези деца усвояват предлаганите им най-прости графични изображения, използват по специален начин предложените им за рисуване образци. Ниското интелектуално равнище не им позволява да изразят с думи какво точно са изобразили в своята рисунка.

По време на обучението по изобразително изкуство подрастващите с нарушения на психическото развитие овладяват различни практически умения, необходими за отразяване в рисунката на заобикалящите ги обекти и явления. Усъвършенстват се визуалните им умения, зрително-двигателната координация, целенасоченият анализ и др.

Разностранното възпитаващо и развиващо значение на заниманията по изобразителна дейност за децата с умствена изостаналост е разбираемо и правилно оценявано в периода на

тяхното обучение и възпитание. Много специални педагози, като признават и подчертават корекционната ценност на рисуването за развитието на детето като цяло и на неговата познавателна дейност в частност – отделят внимание и на емоционалната страна на изобразителната дейност.

Едновременно с това, специалистите не виждат много принципи различия между рисуването на умствено изостаналите и рисуването на децата в норма. Смята се, че рисуването на умствено изостаналите деца е по-бедно по съдържание, по-просто по техника и по-бавно се развива, т.е. отбелязват се главно разлики, които имат количествено изражение. Не е странно, че програмата по изобразително изкуство за специалното училище остава облекчена и е съкратен вариант на програмата, действаща в общообразователното училище. Разликата се изразява и в това, че при обучението по изобразително изкуство на умствено изостаналите деца винаги се е отделяло повече внимание на занятията с пропедевтичен характер.

В обучението по изобразително изкуство е много важно да се знаят особеностите на рисунките на умствено изостаналите, за да се отделят общите и специфичните черти на изобразителната дейност при други форми на аномално развитие (при деца със забавено развитие, с нарушения на анализаторите, а също при психични заболявания). Това се отнася и до всички видове изобразителна дейност на умствено изостаналите деца, независимо от това как и на какво ниво тя се осъществява.

Развитието на изобразителната дейност на деца с умствена изостаналост следва същия път на приближаване към все по адекватно отразяване на действителността, както и при нормалните деца. Но това става много по-трудно, по-бавно, отколкото при последните, и не достига същото ниво.

Смисълът на психологическото проучване на изобразителната дейност на умствено изостаналите се заключава не само в установяването на едни или други особености на развитие. То не трябва да се ограничава и от научната обосновка на корекционната работа. Корекцията е подчинена на главната цел на помощното обучение и възпитание – осъществяване на колкото е възможно по-ефективно и по възможност разностранно развитие на подрастващите, подготовката им за труд според силите и самостоятелен живот в обществото.

Специалният педагог, организирайки изобразителната дейност на децата, е необходимо да активизира познавателния интерес, който да преодолее формалното отношение към тази дейност. Важна предпоставка за проява и развитие на интерес към изобразителната дейност е наличието у децата на ръчни умения и навици. Но притежаваните слаби технически умения на децата с интелектуална недостатъчност се явяват сериозен проблем. Затова при тези деца трябва да се отделя достатъчно време на организацията за изграждане на умения за изпълнение на прости елементарни графични действия с молив или флумастер. “Благоприятно въздействие за това оказват разнообразните графични упражнения с игрови характер, в това число и подражанието, като се използват най-разнообразни и многоцветни материали”[4:153].

Познавателната активност на умствено изостаналите деца трябва да се организира така, че да ги подтиква към продуктивни действия. Това се постига, чрез осигуряване и провеждане на коригиращо-развиващи задачи в обучението по изобразително изкуство. Целесъобразно е да се използва такава система от действия, която включва не само словесно-зрително, но и двигателно-чувствено запознаване на подрастващите с предметите за изобразяване. Заедно с активната помощ от страна на учителя, подрастващите е желателно сами да участват в анализа на предмета, в създаването на неговия образ.

За преодоляване на пасивността на децата по време на анализа на предмета за изобразяване е необходимо учителят да подбере и постави въпроси, с които най-пълно да се определят характеристиките и признаците на предмета. Това ще даде възможност в обучението по изобразително изкуство да се развие познавателната активност на децата с умствена изостаналост. Правилно осъщественото обучение позволява да се обогатят образните им представи, получава се напредък при изпълнението на умствени операции от тях.

В педагогическата практика в специалното училище е желателно да се осъществява комплекс от художествено-дидактически игри и упражнения за развитие и коригиране на определени познавателни психични процеси. Препоръчително е всяко занятие по изобразително изкуство да се структурира във вид на разказ или къса приказка, а графичният му компонент да

се осъществява върху отделно, увеличено на копирна машина или по друг, избран от учителя начин, копие на съответната рисунка.

На децата могат да се предложат увлекателни упражнения от типа “да намотаем кълбо конци”, “дъжд – кап, кап, кап” и дидактически игри, свързани с познаването, назоваването и различаването на предметите по различни признаци.

Важна роля за формиране на интерес към изобразителната дейност играе запознаването на обучаемите деца с обекта на изображение. Изобразителната практика показва, че най-голямо внимание децата с умствена изостаналост отделят на вече познат предмет. Характеризирането на външните белези на предмета е важно да бъде в унисон и с разбирането от учащите се и на неговите вътрешни свойства – материала, от който е направен, начина на сглобяване или движение на отделни части и др.

При системно обучение умствено изостаналите деца могат да овладеят техниките на рисуване, така че да могат сравнително добре да изобразяват даден предмет по натура или по памет.

От особено значение за децата при осъществяване на изобразителна дейност е създаването от учителя на интерес към нея. При наличието на интерес детето задълбочено наблюдава обекта, внимателно го анализира и се опитва да направи определени изводи. Засиленият интерес към изобразителната дейност съдейства за познавателното развитие на детето с умствена изостаналост.

Спонтанно възникналата и примитивна изобразителна дейност на умствено изостаналите деца може да се развие в няколко насоки: “Преди всичко се наблюдава известен прогрес в сензомоторните аспекти на отражението и изобразяването на естествените предмети. Към 6–7-годишна възраст е налице относително точно и цялостно сетивно отражение, както и известни възможности за елементарно отразяване на обектите чрез сравнително точни изобразителни и конструктивни действия (особено в моторния им компонент). Върху тази основа се развива второто важно направление на този тип отразителна дейност. От една страна, нараства броят на усвоените операции и действия с изобразителен (заменителен) материал, а от друга, се повишава неговото качество. Към седмата годишнина на децата с ИН вече се наблюдава значителен набор от изобразителни средства (умения и материал) и тяхното по-често самостоятелно използване. Все още децата предпочитат или естествените предмети, готови конструктивни елементи или добре познатите играчки и се нуждаят от стимулация при прехода към използване на изобразителни средства” [3 : 90].

В резултат на развитие на изобразителната си дейност умствено изостаналите деца усвояват умения за разпознаването, използването и съчетаването на цветовете в своите рисунки. При изобразяване на различни обекти от заобикалящата ги действителност формата се усложнява, изобразителните изразни средства и композиционните елементи на изображението се обогатяват, възниква система от знаци, които заместват обектите в изображението.

Развитието на изобразителната дейност на децата в обучението по изобразително изкуство е невъзможно без използването на **въображението**. То става средство да бъдат разширени индивидуалните творчески възможности на подрастващите, а също така съдейства и за разширяване на социалния им опит. В корекционно-възпитателния процес по изобразително изкуство, въображението се стимулира с помощта на множество теми, свързани с нереалното и фантазното – космическото пространство, приказки с фантазен сюжет, филмови и анимационни герои и т.н.

Направените изследвания в педагогическата практика определят някои предпоставки за развитие на изобразителната дейност при децата с умствена изостаналост:

- проява на определени потребности, мотиви, интереси;
- формиране на определена степен на развитие на възприятията, мисленето, въображението;
- формиране на емоционално-положително отношение към изобразителната дейност;
- изобразителната дейност да изпълнява функцията си на възпроизвеждане на реалната действителност;
- формиране на умения за отразяване не само на обекти, но и на техните съчетания и отношения в ситуации.

Изявата и развитието на изобразителната дейност на децата се определя от много фактори. Те зависят от възприемането, от обхвата на наблюдението, от богатството на въображението, от

умението подрастващите свободно да асоциират и комбинират в процеса на изобразителна дейност.

Съществени средства, които влияят за стимулиране на изобразителната дейност при деца със специални образователни потребности, са:

- използването на различни материали, техники и изразни средства при изобразителна дейност;
- разнообразни теми, достъпни и познати на децата, носещи емоционално въздействие и активизиращи въображението;
- наблюдение на действителността (при теренотерапията сред природата);
- разглеждане на произведения на българското и световното изобразително изкуство с оглед повишаване на интереса и познавателната дейност на подрастващите;
- запознаване с различните видове изобразителна дейност – графично, живописно и декоративно изграждане на рисунката, апликиране, моделиране и художествено конструиране;
- използване на разнообразни нагледни средства с цел да се активизира вниманието на децата и да се повиши тяхната работоспособност;
- създаване на благоприятна психологическа нагласа чрез правилно дозиране на натовареността на обучаващите се, с оглед избягване на умората и активизиране на положителните емоции в хода на урока (занятието) по изобразително изкуство.

Интерес към изобразителната дейност при умствено изостаналите деца създават темите и сюжетите, които те пресъздават в своите рисунки. Темата е необходимо да е близка до детското мислене, да е позната и да събужда желание за изобразителна дейност. Компетентното ръководство на изобразителната дейност приобщава всички деца към определена тема или сюжет, като се разкриват възможности за индивидуално образното им пресъздаване.

Работата по декоративно-приложна дейност предоставя възможност у умствено изостаналите деца да се развие освен ориентация в пространството на рисуващия лист, но и чувство за ритъм при изграждането на елементите за украса, които формират умения за координиране дейността на ръката и окото. Рисуването на орнамент затруднява подрастващите, като те често правят грешки и неправилно редуват елементите му. При целенасочено обучение се научават правилно да съчетават елементите на простия орнамент, но сложните елементи не им се отдават и те бъркат не само тяхната последователност, но и изображенията им.

Децата понякога се оставят да рисуват каквото искат по свое желание, с избрани от тях материали и техники на работа. По този начин учителят изучава интересите, предпочитанията и възможностите им, прави изводи за тяхното интелектуално и емоционално развитие, за богатството от образни представи и въображение и набелязва съответните корекционни задачи, които трябва да реализира в учебно-възпитателния процес.

„Използването на разнообразни техники увеличава и активизира умствено изостаналите деца, разширява техните изобразителни възможности и развива редица умения и сръчности. Необходимо е обаче различните технически похвати така да са подбрани и подредени в процеса на обучение, че да могат да обезпечат развитието и усъвършенстването както на свободните и уверени движения на ръката, така също и на изящните движения на китката и пръстите на ръката”[2: 259].

Неоспорима е ролята и значението на прилаганите методи и похвати в обучението по изобразително изкуство в специалното училище. Тяхното съчетание и взаимодействие е сигурен начин за правилното организиране и провеждане на корекционно-възпитателния процес, за усвояване на знания, умения и навици за работа у децата, за формиране на личностни качества у тях. Специфичните методи на педагогическа работа спомагат за повишаване на качеството и ефективността на обучението по изобразително изкуство, подобряват функционирането на цялостния корекционно-развиващ процес.

Все по-често на специалните педагози се налага да използват и алтернативни методи на обучение, които могат да намерят широко приложение при работа. Педагозите използват обучителни техники, целящи постигане на висока ефективност, въвеждат в практиката интерактивни и нетрадиционни методи на обучение.

“Тези специфични методи предлагат добри възможности за работа с децата по всеки учебен предмет в помощно училище. Използването им стимулира познавателната активност на

учениците и може да се приеме за показател за качеството на учебния процес. Чрез прилагането на специфичните методи се подобрява мотивацията на децата за участие в учебната работа и усвояването на учебното съдържание и на практическите умения е пълноценно”[5 : 571].

Използването на **мултимедийни презентации** в обучението предполага активна и ползотворна работа на обучаващите се, провокирайки тяхната креативност и правейки усвояването на знанията по-интересно и непосредствено. Мултимедийните презентации са подходящи за представяне както на нови, така и при затвърдяване на усвоени знания, стимулирайки мотивацията и влияейки върху степента на концентрация и продължителността на задържане на вниманието на подрастващите.

Съвременните компютърни технологии, в частност **компютърните игри**, повишават възможностите за разнообразяване на дейностите по време на занятието, за ангажиране на вниманието на децата и за провеждане на индивидуална или групова работа с различни нива на сложност на задачите. Компютърните игри влияят положително при:

- “овладяването на специфични движения за работа с мишка, т.е. за развитие на фината моторика;
- осъществяването на връзка мишка – клавиатура – монитор, свързани с развитие на ориентацията в пространството и развитие на абстрактно-логическото мислене;
- овладяване на графичния вид на буквите чрез възприемане на графични образи и символи и работа с клавиатурата”[6 : 270–271].

При осъществяване на корекционната работа в заниманията по изобразително изкуство се прилагат и **терапевтични методи**. Съществуващите различни варианти на терапии зависят и се прилагат от състоянието на децата, от характера на техните нарушения и от индивидуалните им възможности.

Арт терапията като метод предполага изразяване на чувства, емоции и състояния и тяхното осмисляне чрез изкуство. За постигане на максимален ефект от процеса на терапия чрез изкуства се използват различни творчески дейности, които се използват като комплексен метод за терапия, обучение и възпитание.

При използването на арт терапията трябва да се съблюдават следните задачи:

- изследване на уменията за въображения и творчество на децата;
- умения за превъплъщаване в различни роли;
- умения за разпознаване и изразяване на емоции и чувства;
- умения за работа в екип.

Куклотерапията въздейства на децата с умствена изостаналост и допринася за развитие на социалните взаимодействия, за обогатяване на комуникативните умения, речта и за постигане на емоционална устойчивост. Провеждана най-често в началото на занятието, куклотерапията се оказва важно средство за мотивиране на подрастващите към изобразителната дейност.

За успешното осъществяване и развитие на детската изобразителна дейност важна роля играе педагогическото ръководство на учителя. При ръководенето на изобразителната дейност той непрекъснато трябва да проявява чувство на уважение към подрастващите, да вярва в техните сили и възможности, да общува с тях, създавайки емоционална атмосфера за работа. Освен това специалният педагог трябва да търси и прилага подходящи средства за мотивиране на изобразителната дейност на децата и да насърчава всяко тяхно постижение. Само по този начин заниманията по изобразително изкуство ще създадат интерес, удовлетворение и радост на подрастващите, ще укрепят тяхната вяра в собствените им сили, ще ги стимулират към изобразителна дейност.

Трябва да се знае, че само чрез продължително и целенасочено обучение децата с умствена изостаналост могат да усвоят и развият определени нива от умения, целенасочено да използват изразните възможности на изобразителните материали и съответните им техники.

Спецификата на работа и трудната подвижност на една част от тези деца (с вторично заболяване) създава проблеми при използването на материално-техническата база по изобразително изкуство, което налага провеждането на арттерапевтични занимания да става по кабинетната система. Кабинетът по изобразително изкуство трябва да отговаря на определени изисквания: да е просторен, удобен и светъл; да е подходящо оборудван с мебели, нагледни и технически средства и най-вече да е съобразен с опорно-двигателните особености на децата.

Педагогическата практика подсказва, че развитието на изобразителната дейност при умствено изостаналите деца се явява мощен стимул за постепенното развитие на познавателната функция, на смислообразуването, на речевото и логическото мислене, на емоционално-волевата им сфера.

References:

1. **Balkanski, D.**, (2015): *Izobrazitelното izkustvo pri detsa sas spetsialni obrazovatelni potrebnosti* (The Fine Art of Children with Special Educational Needs). Shumen: UI "Episkop Konstantin Preslavski".
2. **Balkanski, D.**, (2016): *Izobrazitelnata deynost na detsa s umstvena izostanalost* (The pictorial activity of mentally retarded children). Shumen: UI "Episkop Konstantin Preslavski".
3. **Karagyozev, I., Zhekov, Zh., Ignatovska Sv.**, (2012): *Integrirano obuchenie na detsa s intelektualna nedostatachnost* (Integrated training for children with intellectual disabilities). Shumen: UI "Episkop Konstantin Preslavski".
4. **Legkostup, Pl.**, (2010): *Izobrazitelno izkustvo. Vazpitatelni, terapevtichni i korektsionni aspekti* (Art. Educational, therapeutic and corrective aspects). Weliko Tarnovo: UI "Sveti Sveti Kiril i Metodiy".
5. **Nikolova, Sn.**, (2013): *Prilagane na spetsifichni metodi v obuchenieto na detsa s mnozhestvo uvrezhdaniya – mnenie na spetsialni pedagozi i roditeli* (Application of specific methods in the education of children with multiple disabilities - opinion of special pedagogues and parents). Annual of Shumen University, t. XVII D, Shumen: UI "Episkop Konstantin Preslavski".
6. **Nikolova, Sn.**, (2013): *Obuchenie na detsa s umerena i tezhka umstvena izostanalost i s mnozhestvo uvrezhdaniya v pomoshthno uchilishte* (Training of children with moderate and severe mental retardation and with multiple disabilities in an auxiliary school). A collection of scientific papers, Shumen: UI "Episkop Konstantin Preslavski".

*Dimitar Balkanski
Professor, PhD
at Konstantin Preslavsky – University of Shumen
e-mail: balkanski.d@abv.bg*